

S klapkou na levém oku

14.7.2011 Literární noviny str. 1 Titulní strana

Erazim KOHÁK Knihovna Václava Havla

Kam zmizelo dědictví a jejich explicitním přísluhovačům, nelze však podceňovat, dosud nepublikovaného o likvidačním tažení proti Pokračování na straně III TGM? Ptá se E. Kohák Proč jsme dnes tím, čím jsme? Proč nejsme tím, čím jsme tak usilovně chtěli být? Proč se naše sametové naděje tak rychle rozdrobily pod náporom primitivně tržní ideologie 19. století?

Proč padly naše sametové naděje tak rychle za oběť rvavému mafiánskému kapitalismu? Politologové tento případ dávno odložili. Leč kdesi v tichu duše se vzpomínka táže poněkud jinak. Proč jsme dnes tím, čím jsme? Proč nejsme tím, čím jsme tak usilovně chtěli být?

Bylo to tehdy zcela výjimečné období. Snad poprvé od dob obrození vytlačil nástup lidí čistých a ryzích naše politické dinosaury. Byli to lidé masarykovští, kteří čestně prošli zkouškou dvaceti let zvůle vlády i nevole lhostejné veřejnosti, lidé od vyděděnců a ztroskotanců až po brontosauří mláďata. Ve svém snění měli tehdy širokou veřejnou podporu. Proč se naše sametové naděje tak rychle rozdrobily pod náporom primitivně tržní ideologie 19. století?

V minulých měsících vydali svá svědectví dva z kdysi nejzářnějších světloňošů tehdejších dob. **Václav Havel** tu promlouvá ústy kdysi mladého účastníka disentu, nadaného katolického badatele a spisovatele Martina C. Putny, později ředitele **Knihovny Václava Havla**. Petr Pithart promluvil vlastními slovy v rozsáhlém vzpomínkovém rozhovoru s jedním z redaktorů Katolického týdeníku, evangelickým farářem Martinem T. Zikmundem. Výsledkem jsou dvě zasvěcené a čtenářsky poutavé knihy, svědectví dvou mimořádných činitelů dob sametových.

Putnova "havloknaha", **Václav Havel**: Duchovní portrét v rámci české kultury 20. století, září v šedi nevalné "havlovské" literatury jako démant v hlušině. Putna sleduje svůj vyzkoušený přístup. Nepíše kult ani anti-kult osobnosti. Zkoumá životní situace, které **Havla** oslovovaly a na které on odpovídal. Je to, jako by sestavoval skládanku, v níž se vynoří obrysy příběhu označeného jménem **Václav Havel**.

Pokračování na str. 10 S klapkou na

Pokračování ze str. 1 Je to přístup badatelsky náročný a čtenářsky bohatý. Putna načrtává nejprve prvorepublikové pozadí OE spiritismus patriarchy Václava **Havla**, masarykovský humanistický demokratismus otce Václava M. **Havla** a bohémství strýce Miloše **Havla**. Nepíše o **Václavu Havlovi**, přesto čtenář rozeznává rysy Havlova pozdějšího příběhu. Mladý člověk by v tomto prostředí zcela přirozeně vyrůstal jako veřejně činný masarykovský humanista s ozvuky obrozeneckého vlastenectví OE a s dotekem bohémství z údobí jeseně mocnářství a jara republiky.

Ovšem realita padesátých let vylučovala zapojení do věcí veřejných. **Václav Havel** vyrůstal jako syn svého rodu, avšak musel si vytvořit básnický laděnou alternativní realitu v kruhu svých přátel. Jeho "Šestatřicátníci" představovali zárodek toho, co Václav Benda mnohem později nazval paralelní polis, mikroprostor osobní svobody. Když však následující desetiletí otevřelo možnosti demokratizujícího socialismu, **Havel** je plně využil jako dramatik a myslitel. V Josefu Šafaříkovi, rebelu proti všem systémům, našel filozofického učitele. Postupně v prostředí herců, básníků a intelektuálů jako by klíčilo jak myslitelské sémě Havlova otce, tak bohémské sémě jeho strýce Miloše.

V tom všem **Havel** zůstal v jádře humanistický demokrat v masarykovské tradici, jednoznačný kritik autoritářských praktik tehdejšího režimu, ne však jeho zarputilý odpůrce. Nepotřeboval se vymezovat vůči komunismu. Měl svou jasnou hvězdu humanistické demokracie, ke které mířil po celá šedesátá léta OE ostatně jako jeho pozdější filozofický guru, Jan Patočka, který tehdy psal své masarykovské vyznání socialistického demokrata, O smysl dneška.

Změnil se **Václav Havel** po sovětském vpádu? Putna dokládá a zdůrazňuje, že **Havel** si zachovává svoji demokratickou totožnost ve všech peripetiích života. Charta, jak ji chápal **Havel** OE ač i Patočka OE nebyla dogmatickým anti-vystoupením. Byla volným společenstvím lidí rozličných názorů, které spojoval masarykovský konsenzus první republiky. Ostatně ještě rok po Chartě **Havel** podepsal manifest Sto let českého socialismu jako "demokrat a socialista" OE spolu s Petrem Pithartem, Jakubem Trojanem, Františkem Krieglem a řadou dalších. Putna to vystihuje jednou mistrnou větou: "[Jestliže] pro generaci šedesátých let byl socialismus obecně srozumitelným pozitivním symbolem, evokujícím jistý morální, ba duchovní étos-" (str. 162).

Zde, v polovině věty, prochází zásadní zlom mezi dědici první republiky a generací posrpnové okupace. Putnova věta pokračuje: "- pro generaci, která vyrůstala v Husákově reálném socialismu už

byl tento pojem (socialismus) všeho étosu prost. Už byl jen synonymem pro onu všudypřítomnou šed."

Tento posun se projevil i na okruhu Havlových blízkých. Podle Putnova svědectví obklopila **Havla** v osmdesátých letech skupina "kampademiků" OE intelektuálů, kteří se považovali za pokračovatele Platonovy akademie, ač svoji paralelní polis nacházeli spíš v Tolkienu ve pohádkové romantice a spíš než z Patočky z let naděje vycházeli z jeho temného heideggerovskonietscheovského období mezi okupací a Chartou.

Havel i mezi nimi zůstával svůj jak v dobách mučednické slávy, tak i později v hořkých dobách prezidentství, kdy nenávisť "anti-mýtus" útočné pravice nahradil původní havlovský mýtus osmdesátých let. Mění se však situace, která ho oslovuje a na kterou odpovídá. Změnilo se především paradigma, kterým československá opozice po okupaci vnímala svět. Až do okupace zůstával jejím základem prvorepublikový konsenzus humanistické demokracie se sociálním svědomím. Po okupaci jej postupně vytlačil "anti"-komunistický konsenzus, který připomínal spíš konsenzus pomnichovské druhé republiky. Nespojoval jej ideál, jen nenávisť vůči okupantům a vůči komunismu se vším, co jej připomínalo. Tak jako kdysi "boj proti bolševismu", nový konsenzus vylučoval nejen stalinismus, nýbrž i socialismus obecně, sociální demokracii a Masarykovy sociální sympatie, všechno jako "levicové". Zato se otvíral všemu "pravcovému", od Pekařova výkladu dějin po předválečnou katolickou pravici, klerikalismus, tradicionalismus, sociální konzervatismus a nakonec i staré Rakousko, byš vše v poněkud svérázném pojetí.

Sametová revoluce tak vstoupila do českého příběhu s rozpolceným dědictvím. Charta 77 a Havlovo vystoupení po Listopadu vyvolaly ozvuky Masarykovy demokracie s úsilím o humanitu. Náboj zloby z let normalizace podsouval sametové revoluci ideologii boje proti komunismu. Obojí bylo tak hluboce pochopitelné OE a tak zásadně neslučitelné!

Tento výklad ovšem není Putnův. Putna pečlivě dokumentuje vývoj a různé proudy disidentského myšlení. Otevírá čtenáři skryté bohatství tehdejšího života pod povrchem. Zdůrazňuje, že **Havel** se orientuje na duchovní proudy našich dějin, i když se neztotožňuje s žádným z nich. I to je část pravdy, kterou Putna pečlivě dokládá (zvláště str. 285 a následující, str. 293 i častěji). Přesto z hlediska naší výchozí otázky vyvstává z Putnova vyprávění dialektika dvou základních konsenzů, prvorepublikového masarykovského humanistického konsenzu či havlovského konsenzu pravdy a lásky OE a konsenzu nenávisť, aš již ke všemu pravcovému v letech po německé okupaci, či proti všemu levicovému po okupaci sovětské. Tragédií posledních dvaceti let, jak ji Putna předkládá na příběhu **Václava Havla**, je nakonec to, že konsenzus závisť a nenávisť vytlačil konsenzus pravdy a lásky.

Mutatis mutandis, podobná dialektika humanistického a bojového konsenzu vyvstává i ze svědectví druhého ze sametových velikánů, Petra Pitharta. Ze stránek Zikmundova knižního rozhovoru, Petr Pithart, Ptám se, proto jsem, i ten vyvstává jako člověk nesmírně ryzí, hluboce masarykovský OE či mluveno s Masarykem, jako krásný člověk. Ve svém dlouhém rozhovoru s Martinem Zikmundem mě Pithart oslnil prostou větou o svém návratu z Izraele po srpnu 1968. "Vrátit se je má povinnost." (str. 85) Na druhém konci knihy to rozvádí: "Země není hlína, půda, není to suma stavebních parcel, jsou to dějiny lidských sídel, svatyní, cest a alejí kolem nich, hromady vysbíraného kamení kolem horských luk, jsou to osudy lidí pracujících na té zemi. Pohřbených v ní." (str. 237) Halas by jen dodal, "Já se tam vrátím". (*) Tolikrát jsem se právě to marně snažil vysvětlit po vlastním návratu! Prožil jsem jiný život, jsem sociální demokrat stejně přesvědčený, jako je Petr Pithart konzervatívec. Přesto jsme oba lidé prvorepublikového humanistického konsenzu, lidé pravdy a lásky.

Pithartův konzervatismus není zapšklý středoevropský pravicový konzervatismus nacionalistických a xenofobních pudů. Není to ani tradicionalistický klerikální konzervatismus slovenského stříhu. Je to konzervatismus kultivovaný, masarykovský. I Pithart vychází z humanistických postojů a předpokladů. Jen podobně jako osvícenci v údobí velké demokratické revoluce se i on zhroutil gilotiny. Jeho oblíbený Edmund Burke tehdy obvinil revolucionáře, že odstranili všechny meze tradice a pozdě se pokoušeli omezit nekonečné nároky rozumu násilím.

I Pithart se po celý svůj politický život snažil uctívat tradice a budovat zvyklosti OE jeho slovy instituce OE které by omezily svévoli. V první polovině života to byla svévole komunistické moci. Pithart jí čelí klidnou silou tradice. Jeho konzervatismus nemůže být staromilský OE těžko u nás oprávnit konzervování našich "starých časů", feudalismu či komunismu. Konzervatismus v Pithartově pojetí potřebuje konzervovat nadčasové hodnoty humanismu, ne ze zapšklosti a zloby, nýbrž z moudré opatrnosti rozené z povědomí lidské omylnosti. Na takovém konzervatismu není nic "neo-". Je to konzervatismus kultivovaný, ušlechtilý. **Havel** by asi řekl, konzervatismus pravdy a lásky. Sám bych řekl, že je to konzervatismus masarykovský.

Podobně jako rod Havlových, tak i Pithartovi byli lidé prvorepublikového humanistického konsenzu. Pithart sám své mládí umísťuje s tolerantní ironií životní moudrosti někam "mezi hlupákem a otevřeným srdcem". Vábila ho poezie jako vzpoura proti abstraktnímu světu, rád četl Halase,

cestoval autostopem. V Izraeli došel k závěru, že socialismus funguje, když je dobrovolný OE že by demokratický? Vstoupil do KSČ a jednoznačně, byš na dálku z Izraele, podpořil československé jaro roku 1968. Shrnul je pithartovským výrokem jako důkaz, že český národ "má ještě na to, aby držel spolu, aby se choval slušně, tolerantně." (str. 54)

Naslouchal jsem Pithartovu rozhovoru se Zikmundem s pocitem, že se mi dostalo veliké výsady OE mohl jsem být přítomen svědectví čistého člověka, skromného, se smyslem pro toleranci i pro anglický humor. Snad je to skromnost, které signatáře Charty naučila léta samoty v čerpadlářské maringotce. Jako by pro ně zásadním rozlišením nebyl rozdíl mezi pravicí a levicí, nýbrž podle Herdera, mezi "zvěrstvím" všeho boje a lidstvím soužití ve vzájemné úctě a dobré vůli. Pithart vystupuje z knihy jako ztělesnění lidství, opravdový homo humanus.

Pithart není dramaturg, přesto vytvářel svůj postoj dramatem. Období Charty popisuje navzdory perzekuci jako zlaté časy, kdy postupně obměňuje a obnovuje svůj zásadní humanismus. Mýty o první republice neopakuje: zkoumá je. Otevírá dlouhou potlačenou otázku národnostní politiky. Čte Rádla, Masarykova nejdodanějšího žáka a nejpřísnějšího kritika. Podobně jako **Havel** se není ochoten připojit k dogmatické pravici, jak ji představoval Václav Benda. V samizdatovém obširném převyprávění novodobých českých dějin, Češi v dějinách moderní doby, si přehodnocuje naše navyklé představy. Vypořádává se s Masarykem a Pekařem OE a zaznamenává Masarykovu velkorysost vůči svému protivníkovi. Zatímco Putnova kniha je především sociálně politická, Pithartův rozhovor je bohatý ve svých filozofických postřezích. I v tom mi Pithart připadá jako člověk hluboce masarykovský: jeho myšlení a jeho konání se stále prolínají.

K Putnovu příběhu se Zikmundův rozhovor přibližuje ve vyprávění o dobách sametových. Pithart hovoří o kráse obětavých amatérů Občanského fóra, zdůrazňuje potřebu ochránit legalitu v době, kdy nové "instituce" OE tradice, návyky OE ještě nedorostly a kdy je třeba se vyvarovat překotnému konání. Snad nejdůležitějším postřehem tu je Pithartův rozbor zlopověstné druhé revoluce (str. 148 i další), ve které revoluce požívá své děti. Tu vyvstává zásadní přínos Pithartova humanistického konzervatismu. První revoluce, i sametová, zachovává strukturu společnosti, změny provádí v rámci zvyklostí. Ty se radikálům nezdají dost dalekosáhlé a důsledné. Pak nastává to, co Pithart označuje jako řádění. Pithart je přesně rozebírá, když kritizuje horlení proti levičákům (str. 204). Kritizuje situaci, kdy ČEZ vládne státu (str. 173) a opětovně prokazuje, jak akutně a přesně si byli sametová lidé vědomi, co u nás probíhalo po roce 1992.

Tu se nám vrací naše výchozí otázka. **Havel** nebyl stoupencem neoliberalismu ani neokonzervatismu. Byl to člověk humanistického konsenzu. Stejně tak Petr Pithart usiloval o vytváření "institucí" OE právního rámce, než se pustíme do "privatizace". Proč se v kritickém zápase ocitli tak osamění, jako **Havel** proti zášti neoliberalů či jako Pithart, když se s nekonečnou trpělivostí snažil předejít rozpadu naší republiky? Proč připojil **Havel** svůj podpis k Bushovu "zvacímu dopisu" k útoku na Irák? Proč se ušlechtilí lidé pravdy a lásky, lidé krásní a ryzí, stali pro veřejnost prašiví (str. 216)?

Pithart to shrnuje politicky: neměli za sebou silnou politickou stranu (str. 163). Nepochybně neměli. Ale proč? To, myslím, vysvětluje Putna, když popisuje rozpad humanistického konsenzu první republiky a nástup pravicového "anti-konsenzu" (Putna, str. 162). Jakmile se lidé humanistického konsenzu po sovětské okupaci odřízli ode všeho levicového, včetně kdysi silné demokratické levice, jejich jediným spojencem se stala sjednocená pravice. Ostatně stejně tak, když se po válce sociální demokraté odřízli ode všeho "pravicového", nemohli obstát vůči komunistům. Humanistická pravice nemůže obstát, pokud dělí politické spektrum na pravolevé. Může obstát, jen pokud je dělí na humanistickou demokracii se sociálním svědomím a na násilnické okraje, aš komunizující či fašizující. Ve zpětném pohledu je to všechno tak pochopitelné OE a tak tragické. Samozřejmě po sedmi letech nacistické okupace nás zaplavila nechť ke všemu pravicovému, od fašistů až po lidovce. Dopltili jsme na to Únorem. Samozřejmě po dvaceti letech okupace a normalizace nás zaplavila stejná nechť ke všemu levicovému, od nejtvrďšího stalinismu až po Masarykovu sociální demokracii. I na to jsme dopltili. To považuji za jádro těchto svědectví dvou lidí velikých, ryzích OE a poražených.

Samozřejmě obě knihy nabízejí čtenáři nesrovnatelně víc. Intenzivně jsem prožíval sametku, mnoho se o ní načel. Teprve Putnova "havlokniha" mi poskytla kulturní a historický nadhled na veliký příběh **Václava Havla**. Podobně jsem se ztotožnil s disentem a Chartou a se zápasy Občanského fóra. Teprve Zikmundův rozhovor s Petrem Pithartem mi poskytl intimní pohled do dějin mé životní epochy. Citovat nedostatky OE absenci rejstříků v Zikmundově knize OE by bylo malicherné. Obě jsou velká svědectví velikých současníků našich životů, nezbytná četba pro každého, kdo chce porozumět dynamice posledních čtyřiceti let, které nás tolik změnily. Víím, že se k nim budu vracet. Představují svědectví o jedné stránce našeho žití a bytí, o české schopnosti tragické velikosti. Je to ovšem i připomínka naší schopnosti zášti, naší neschopnosti odpouštět. Nevím, co v nás převládne. Jsem jen vděčný za svědectví **Václava Havla** a Petra Pitharta.

